

Bild: Orsa bibliotek och kulturhus.

Intensiva år när Orsaborna sålde virket från besparings-skogen till Hälsingland

Aldrig någonsin har en skogsdrivning engagerat lika många människor och hästar som när Orsaborna på 1880-talet lät avverka den skog som storskiftet just gjort till deras. I långa karavaner av tungt lastade foror drogs en stor del av virket mödosamt över vattendelaren till Voxnaälven i Hälsingland.

av Rune Dehlén

ÅR 1859 NÅDDE STORSKIFTET ORSA. Det var en tid då skogen i den här delen av Sverige ännu saknade ekonomiskt värde. Utanför byarnas närområden betraktades den som ett slags ingen mans land, där det var fritt för byarnas bönder att hämta husbyggnadsvirke och brännved. Det var därför ett närmast oändligt hav av orörd skog som bredde ut sig norr om Orsa och som efter storskiftet nu ägdes av bönderna i Orsa.

Orsa var vid mitten av 1800-talet en mycket fattig kommun, en av de fattigaste i landet. Under missväxtåren 1866-67 var det till och med så illa att människor dog av svält. Med detta i medvetande uppmuntrade staten initiativ som kunde öka befolkningens förmåga att försörja sig. Storskiftet var ett led i detta.

REDAN TIDIGT I SKIFTESFÖRRÄTTNINGEN var man inne på att skapa en allmänning av en del av den utskiftade skogsmarken. Dess avkastning skulle avsättas i en fond som skulle ägas av bygdens bönder

Rune Dehlén var under åren 1990–2008 förvaltare för Orsa besparings-skog. Här berättar han om hur det gick till sedan man för snart 150 år sedan beslutade sig för att omvandla sin besparingskog till reda pengar.

Wilhelm Petterson, besparingskogens förvaltare 1896-1910, var kritisk till beslutet att dimensionsavverka skogen. I en skrivelse till landshövdingen konstaterade han att: "Genom en så strängt tillämpad metod har en riklig skörd tagits å Orsa besparingskog av ett vackert och dyrbart skogsbestånd. Genom denna stränga, ja varför inte säga hänsynslösa dimensionsavverkning ha på många ställen bestånden i betänklig grad rubbats, varigenom ofta obotlig skada ådragits förr slutna bestånd."

tillsammans. Detta för att undvika det som hänt i andra delar av Dalarna sedan storskiftet gått fram. Den tilldelade marken hade därefter ofta sålts vidare till de nya skogsbolagen. Och bönder som i generationer levt i självhushåll hade ju svårt att bedöma det ekonomiska värdet av skogsmark. Inte sällan blev de ett lätt rov för bolagen som kom över skogarna till underpris.

Orsaallmanningen skulle vara en gemensam besparing för de markägande bönderna, vars avkastning skulle komma hela bygden till del. Det var därför den kallades Orsa besparingskog.

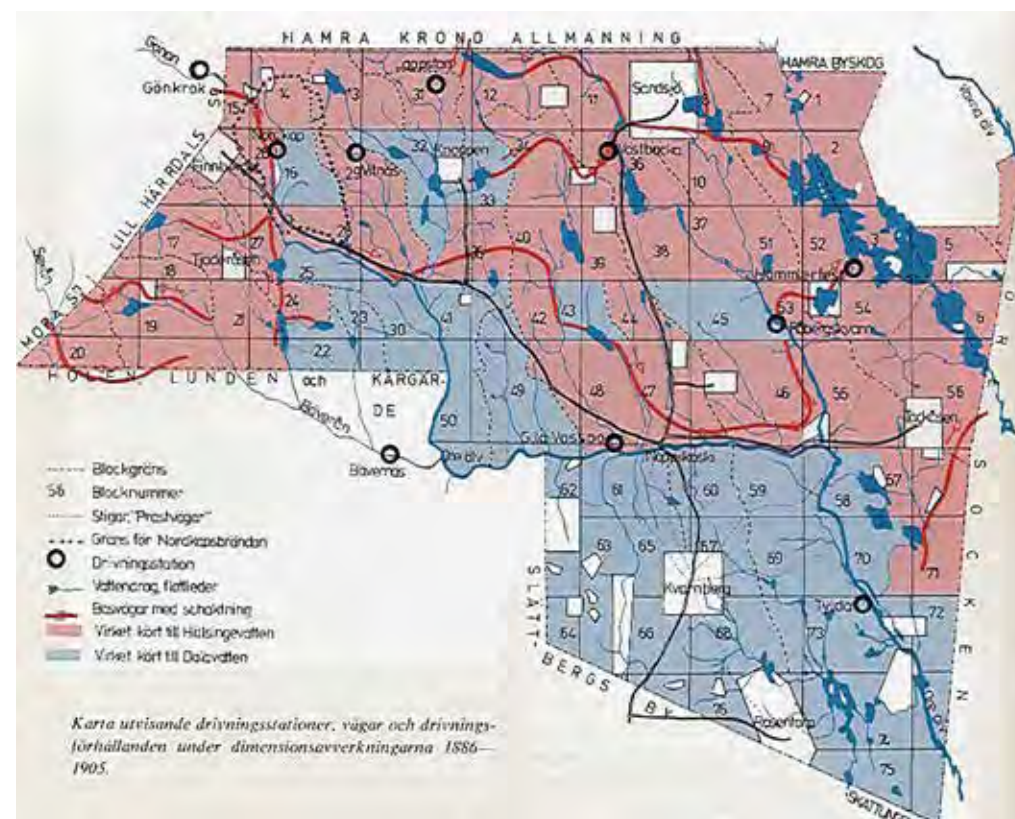
I OKTOBER 1882 BESLUTADE sockenmännen att vidta "nödiga åtgärder för att få kännedom om skogens myckenhet och värde". Man uppdrog åt jägmästare Gyllenhammar från Bollnäs att inventera skogen och indela den i block inför en kommande försäljning. Redan på detta stadium var man medveten om att det gick att få bättre betalt om man kunde sälja virket till hälsingländska sågverk. I Dalarna var köparna få och utbudet av virke stort, bland annat från Särna och Älvdalens besparingskogar.

I uppdraget ingick också att räkna alla träd med en brösthöjdsdiameter om 14 tum (35,5 cm). I de block som skulle säljas till Hälsingland skulle också 13-tums träd ingå.

Tre år senare var Gyllenhammar klar med sin inventering. Han hade då delat in skogen i 76 block som vart och ett skulle säljas till högstbjudande. Enligt hans exakta sammanställningar innehöll de totalt 2 807 799 växande träd och 247 946 torrträd. Redan 1885 bjöds de första blocken ut till försäljning.

DE FÖLJANDE ÅRTIONDENA BLEV mycket dramatiska och livliga i den tidigare så lugna Orsabygden, ja i hela det stora område som omfattades av storskiftet och bildandet av Orsa besparingskog. De som skulle utföra arbetet rekryterades inte bara från Dalarna och Hälsingland. Dit kom också folk från andra delar av landet, i synnerhet värmlänningar. Orsa förvandlades till något av en svensk motsvarighet till Klondyke. Vintern 1890/91 arbetade 5 000 skogsarbetare och 1 300 hästar med drivningsarbetet i Orsa besparingskog. Påföljande vinter hade arbetsstyrkan ökat till bortåt 8 000 man och 2 000 hästar.

Trots att bara elva av de 76 utbudna posterna hade naturlig kontakt med Voxnadalen köptes ändå hela 46 block av hälsingebolag. Det krävde således att virket från de övriga 35 blocken först måste transporteras till lands i obanad terräng över vattendelaren för att sedan kunna flottas åt "rätt håll", det vill säga österut. Som framgår av kartan här på uppslaget handlade det inte bara om de närmast Hälsingland belägna blocken. Virke drogs också från de västligaste blocken, en sträcka på mellan fyra och fem mil. För att klara motluten isade man forvägarna. Det gick så till att man placerade stora trälåror med inbyggda kaminer som man fyllde med vatten från någon kallkälla eller ofruset vattendrag. Via hål rann vattnet ut i slädspåren som förvandlades till isbanor. I de värsta motluten kopplade man för dubbla

Skogskartan över Orsa besparingskog visar omfattningen av de enorma avverkningsområdena under åren 1886-1905. Från de röda områdena kördes virket över vattendelaren till Voxnans dalgång i Hälsingland. Virke från de blå områdena kördes till flottningsvatten i Dalarna.

hästar vilket gjorde att man kunde köra med fulla lass även där. För sådan här par-körning hade man särskilda kuskar och hästar som bara ägnade sig åt uppförsluten.

DIMENSIONSÄVVERKNING AV DET SLAG som utfördes under de tjugo år som avverkningsrätterna sträckte sig över, var lindrigt sagt ett dramatiskt ingrepp. De berörda skogarna var ju dittills praktiskt taget helt orörda. I genomsnitt 45 procent av volymen togs ut i ett enda drev. Ingen som helst skogsvård genomfördes. Alla träd som höll den angivna minimidimensionen på 13 tum avverkades, hur växtliga de än var och hur värdefulla de än skulle ha varit som fröträd.

När alla block till slut var avverkade hade Orsa besparingskog skattats på uppskattningsvis mellan 3,5 och 4 miljoner kubikmeter virke. Att det en gång så fattiga Orsa därmed blev den rikaste kommunen i landet är en helt annan historia. Inte förrän 1933 behövde man åter börja betala kommunalskatt. ■

Med hjälp av sådana här hästdragna vattulådor isade man spåren i forvägarna för att hästarna skulle orka bättre i uppförsluten. Det var ett föga avundsvärt arbete att fylla de stora lådorna med vatten i sträng kyla. SLU mediabank